

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) bünyesinde oluşturulan “Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu” ile ilgili Türkiye İnsan Hakları Vakfı’nın (TİHV) görüş ve önerileri

18 AĞUSTOS 2025

Giriş

1 Ekim 2024 tarihinden itibaren gündeme gelen “süreç” kapsamında Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde (TBMM) oluşturulan Komisyon, 5 Ağustos 2025 tarihinde ilk toplantısını gerçekleştirmiştir. Komisyon, söz konusu toplantıda adını “Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu” olarak belirlemiş ve 12 maddelik çalışma usul ve esaslarını da oluşturmuştur.

Öncelikle, TBMM çatısı altında böyle bir Komisyon’un oluşturulmasını, Türkiye’nin Kürt Meselesinden kaynaklanan çatışma ve şiddet ortamının sonlandırılması, hukukun üstünlüğü, demokrasi ve toplumsal barışın tesisi gibi temel meselelerinin çözümüne katkıda bulunma ve epeyce zedelenmiş olan toplumsal ortaklığın hangi zeminlerde yeniden inşa edilebileceğini konuşma olanağı sağlayacağı için olumlu bulduğumuzu belirtmek isteriz.

Tüm bu meselelerin evrensel insan hakları değer ve ilkelerine referansla ele alınması yönünde tavizsiz bir çaba gösterildiği ölçüde Komisyon’un gerçekten yararlı ve işlevli olabileceği düşüncemizi de ayrıca ifade etmek isteriz.

Kurucu bir değer olarak insan haklarının kavramının ülkemizde ve dünyada daha fazla saygı görmesi için 35 yıldır çalışmalar yürüten bir insan hakları örgütü olarak, topluma karşı sorumluluğumuz gereği Komisyon’un amaç, hedef ve çalışmalarına ilişkin görüş ve önerilerimizi aşağıda özetle dile getirmek istiyoruz.

Görüş ve Öneriler

1. Söz konusu çalışma usul ve esaslarında Komisyon’un amacının düzenlendiği 2.(1) maddesinde *“Komisyonun amacı terörün Türkiye’nin gündeminden tamamen çıkartılması, toplumsal bütünleşmenin güçlendirilmesi, millî birlik ve kardeşliğimizin pekiştirilmesi hedefi doğrultusunda özgürlük, demokrasi ve hukuk devleti alanlarında yapılacak çalışmaları değerlendirmektir.”* şeklinde ifade edilmiştir.

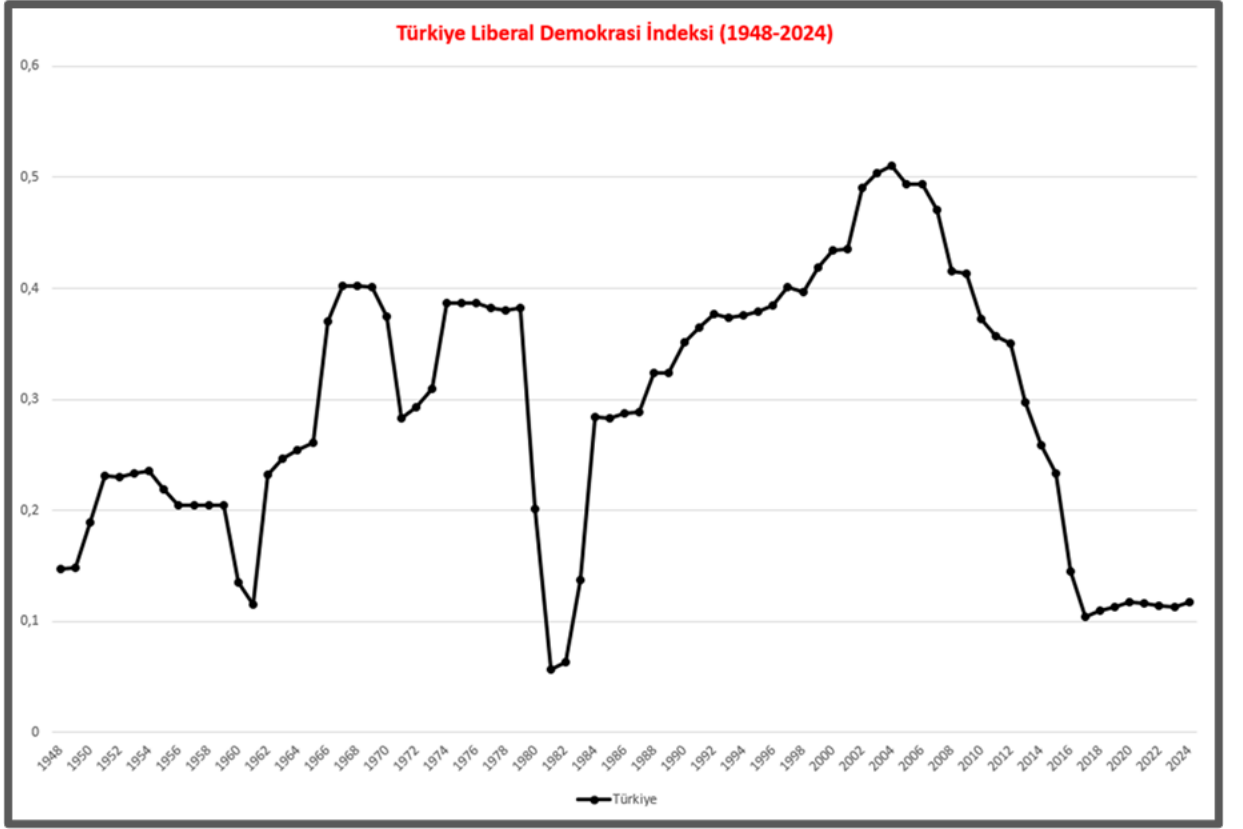
Gerek TİHV'in gerekse ilgili diğer insan hakları örgütlerinin raporlarının yanı sıra Türkiye'nin de üyesi olduğu Birleşmiş Milletler (BM) ve Avrupa Konseyi organları dahil pek çok uluslararası insan hakları örgütlerinin raporlarında¹ da yer aldığı üzere son yıllarda demokrasiye, hukukun üstünlüğüne ve temel insan hak ve özgürlüklerine saygı açısından Türkiye'de endişe verici bir gerilemeye tanık olunmaktadır.

Bu tespit, ülkelerin siyasal rejimlerini değerlendiren belli başlı küresel endekslere de yansımaktadır. Örneğin, Göteborg Üniversitesi V-Dem Enstitüsü tarafından en son 12 Mart 2025 tarihinde yayınlanan 2025 Demokrasi Raporundaki² 'liberal demokrasi endeksi'ne dayalı olarak hazırlanan aşağıdaki grafik, Türkiye'de demokrasi değerleri bakımından yakın tarihin en kötü dönemlerinden birisinin yaşandığını göstermektedir. Daha kötüsü, 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi sırasında yaşanmıştı.

¹ Son Yıllara İlişkin Bazı Rapor Örnekleri:

- Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi (AKPM) tarafından kabul edilen İstanbul Belediye Başkanı'nın tutuklanması ve Türkiye'de demokrasi ve insan haklarının durumuna ilişkin Karar (9 Nisan 2025)
- BM Özel Raportörü, Türkiye'de, terörle mücadele yasasının insan hakları savunucularını uzun süre alıkoymak için sürekli olarak kötüye kullanılmasından endişe duymaktadır. (16 Ocak 2025)
- BM İnsan Hakları Komitesi tarafından yayımlanan Türkiye'nin Beşinci Dönemsel Raporu'na ilişkin Sonuç Gözlemleri (28 Kasım 2024)
- BM İşkenceye Karşı Komite'nin Türkiye'nin Beşinci Dönemsel Raporu'na ilişkin Sonuç Gözlemleri (14 Ağustos 2024)
- Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri tarafından Türkiye'de ifade ve medya özgürlüğü, insan hakları savunucuları ve sivil topluma ilişkin memorandum (5 Mart 2024)
- AKPM tarafından kabul edilen Türkiye tarafından yükümlülüklerin ve taahhütlerin yerine getirilmesine ilişkin karar (12 Ekim 2022)
- BM Özel Raportörü, insan hakları savunucularının serbest bırakılması ve insan hakları için mücadele eden kişilerin suçlular haline getirilmesi için muğlak terörizm suçlamalarının kullanılmasına son verilmesi için Türkiye'ye çağrıda bulunmuştur. (9 Haziran 2021)
- AKPM tarafından kabul edilen Türkiye'deki demokratik kurumların işleyişine ilişkin karar (22 Nisan 2021)
- Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri'nin Türkiye Ziyareti Raporu (19 Şubat 2020)

² https://www.v-dem.net/documents/60/V-dem-dr_2025_lowres.pdf

Demokrasi, hukukun üstünlüğü ve temel insan hak ve özgürlüklerine saygı açısından yaşanmakta olan böylesi ciddi bir gerileme, aynı zamanda Türkiye’de esasen insan haklarını referans alan bir rejim fikrinin terk edildiğinin, bunun yerine hakları sistematik olarak ihlal eden bir devlet pratiğinin egemen olduğunun da göstergesidir. Başka bir deyişle, **kuralsızlık, keyfilik ve belirsizlik** mevcut rejimin asli nitelikleri haline gelmiştir.

Hal böyle olunca Komisyon’un, toplumsal barışı, insan hakları ve demokrasinin ilke ve değerlerini yaşama geçirmenin yol ve yöntemlerini araması daha bir önem arz etmektedir. Çünkü, temel hak ve özgürlüklerin hiçbir ayrıma maruz kalmaksızın Türkiye’de yaşayan **herkes** tarafından kullanılmasının güvence altına alınması ilkesel olarak hiçbir **mutabakat** ya da **müzakere** konusu olamaz.

- **Öneri:**

*Komisyon, çalışmalarına başlarken evrensel insan hakları değer ve ilkelerini müzakere edilemeyecek temel normlar olarak kabul eden, Komisyon çalışmaları sırasında bu değer ve ilkelerin tartışma dışı bir zemin olarak gözetileceğini taahhüt eden bir **irade beyanında** bulunmalıdır. Zira, böyle bir irade beyanı, birlikte konuşmanın sahici ve esas çerçevesini çizen en önemli unsur olacağı gibi Komisyon’a, çalışmalarını sürdürürken hangi konuların müzakere edileceğine ilişkin de bir hayli yol gösterici olacaktır.*

2) Yukarıda belirtilenlerin yanı sıra söz konusu irade beyanı, mevzuatta hiçbir değişiklik gerektirmeyen konuların berraklaştırılmasına da katkıda bulunacaktır. Sadece mevcut Anayasanın ve yasaların, Türkiye'nin taraf olduğu, usulüne uygun şekilde onaylayarak iç hukukta yürürlüğe koyduğu uluslararası sözleşmelerin ve yargı yetkisini kabul ettiği Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) ile Anayasa Mahkemesi'nin (AYM) kararlarının gereğinin yerine getirilmesi halinde bile bugün karşı karşıya kalınan pek çok sorun, sorun olmaktan çıkacak, Komisyon kuruluş hedef ve amaçlarına kolayca ulaşabilecektir.

- **Öneri:**

Komisyon, sadece yasama organı olmayıp aynı zamanda yürütmeyi denetleme yetkisine de sahip olan TBMM'nin, mevcut Anayasa ve yasalara aykırı olan, kurumsuzlaşmaya ve belirsizliklere yol açan, keyfi nitelikteki tutum ve eylemlerine son vermesini sağlamak üzere yürütmeye çağrı yapması için TBMM'ye tavsiyede bulunmalıdır.

3) TBMM bünyesinde böylesi bir özel Komisyon oluşturulmasının asli sebeplerinin başında kuşkusuz 1 Ekim 2024 tarihinden itibaren gündemde olan "süreç" gelmektedir. Söz konusu süreçle ilgili olarak, MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli ve PKK lideri Abdullah Öcalan'ın çağrıları sonrasında gerçekleştirilen kongrede PKK'nın varlığına, örgütsel yapılanmasına ve silahlı mücadele yöntemine son verme kararını açıklaması, ardından bir grup PKK üyesinin silahlarını imha ettikleri sembolik bir etkinlik düzenlemesi kendi başına hayati öneme sahiptir. Çünkü, Kürt Meselesi ile ilgili olarak 40 yıldan uzun bir zamandır sürmekte olan ve ağır toplumsal bedellere yol açan çatışma ve şiddet ortamının sonlanmasına yönelik her adım, her şeyden önce yeni can kayıplarının önlenmesi kadar insanların yakınlarının yaşamlarına dair duyduğu derin endişe ve korkulara da son vereceği için çok kıymetlidir.

Sadece bu gerekçeyle bile, bu sürece müdahil olan ve olması gereken istisnasız tüm kesimlerin **amasız** ve **ancaksız**, çatışma ve şiddet ortamından doğrudan etkilenenlerin hassasiyet ve acılarını hisseden, gözetilen bir dile özen göstererek, "silahların bırakılması/imhası" sürecinin güvence altına alınmasına yönelik aktif bir tutum içinde olmaları özel bir önem arz etmektedir.

Öte yandan, silahların bırakılarak çatışma ve şiddet ortamının sonlanması, sözün alanını genişletip etkinliğini artıracığı için Kürt Meselesinin şiddeti dışlayan yöntemlerle çözümüne ve adil bir barışın tesisine imkân sağlayabilecektir.

Doğal olarak "silah bırakma" meselesinin asli muhatapları silahlı gruplardır ve "silah bırakmanın" koşullarının ve yönteminin öncelikle bu muhataplar arasında yapılacak görüşme ve müzakereler ile belirlenmesi beklenir, dahası kaçınılmazdır.

Ancak, dünyadaki pek çok deneyim, “silah bırakma” süreçlerinin, bu tür deneyimlerden hareketle BM tarafından geliştirilen “silahsızlanma, terhis, yeniden entegrasyon”³ programlarına özen gösterildiği ölçüde başarı şansının arttığını ortaya koymaktadır.

- **Öneri:**

Komisyon, BM uzmanlarının 11 Nisan 2025 tarihli doğrudan bu süreç ile ilgili çağrısında⁴ da yer verildiği gibi, bağlama özgü “silahsızlanma, terhis, yeniden entegrasyon” programlarına yönelik katılımcı bir yaklaşımla, konunun ulusal ve uluslararası uzmanlarından da yararlanarak, gerekli yasal düzenlemeler de dahil olmak üzere etkin ve somut hazırlıklar yapmalıdır.

4) 1 Ekim 2024 tarihinden itibaren gündeme gelen kendi başına kıymetli bu “sürecin” kıymetinin, esas olarak Kürt Meselesinin diyalog ve müzakereye dayalı olarak şiddeti dışlayan yöntemlerle çözümü doğrultusunda ilerleme sağlanabildiği ölçüde daha da artacağı aşikârdır.

İnsanı esas alan bir yaklaşımla çözümü son derece basit olan, ancak tarihsel, siyasal, kültürel ve uluslararası nedenlerden dolayı karmaşık ve kompleks bir muhteva kazanan Kürt Meselesinin demokratik ve barışçıl yöntemlerle çözümü her türlü araçsallıktan uzak, demokrasiyi kendi başına değer olarak kabul eden bir yaklaşımla oluşturulan “demokratikleşme programı” ile mümkündür.

Böylesi bir program, her şeyden önce temel hak ve özgürlüklerin kullanımının ve teminat altına alınmasının kimsenin onayına tabi olmadığı fikri üzerine inşa edilmelidir. Çünkü haklar, ayırimsız her yurttaşın insan onuruna yaraşır biçimde eşit olarak yaşayabilmesinin ilke ve normlarını oluşturur. Bütünsel ve devredilemezdir.

Kürt Meselesi ekonomik, sosyal, kültürel, siyasal ve hukuksal boyutları olan ve çok özet bir ifadeyle kimlik ve kültürel haklar başta olmak üzere Kürtlerin temel hak ve özgürlüklerinin teminat altına alınmasına da referansları olan siyasal ve toplumsal bir meseledir. Bu nedenle Kürt Meselesinin barışçıl demokratik çözüm sürecinin muhatapları Kürtler başta olmakla birlikte bu ülkede yaşayan tüm yurttaşlardır.

- **Öneri:**

Komisyon, kimlik ve kültürel haklar başta olmak üzere Kürtlerin temel hak ve özgürlüklerinin teminat altına alacak yasal düzenlemeler dahil kapsamlı programlar oluşturmaktadır.

5) Bu süreçte kimi farklı anlamlar yükleniyor olsa da sıklıkla “ortak gelecek” vurgusu yapılmaktadır. Eşit katılımla demokratik bir ortaklık kurulması anlamında “ortak gelecek” için

³ <https://www.unddr.org/wp-content/uploads/2020/06/Operational-Guide-to-the-IDDRS-2014.pdf>

⁴ <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2025/04/un-experts-welcome-kurdish-workers-party-ceasefire-turkiye-and-urge-just-and>

her şeyden önce evrensel insan hakları ilke ve değerlerinin koşulsuz kabulüne dayalı bir gelecek tahayyülü ve tasavvurunun olması gerekir.

Öte yandan, ortak gelecek tahayyülünün “sağlıklı” olabilmesi için “*geleceğin geri gelebilmesi*”, bunun için de “*geçmişin geçmişte kalması*” gerekiyor.

Oysa bu ülkede ‘geçmiş’, hangi adla anılır ise anılsın, 40 yıldan uzun bir zamandır süren çatışma ve şiddet ortamında uluslararası insan hakları hukuku ve uluslararası insancıl hukuku kapsamında yaşanan ağır/ciddi insan hakları ihlallerinin yol açtığı yaygın bireysel ve toplumsal travmalar ile yüklüdür.

Şiddetli duyguların eşlik ettiği travmatik yaşantıların unutulması, bastırılması son derece güçtür. Bilinç, ancak travmatik gerçeklikten kaçınmak için onlarla “görmezlikten/bilmezlikten gelme” oyunu oynayabilir ama travmatik anı her zaman oradadır, bir başka deyişle “*geçmiş geçmişte kalamamaktadır*”. Dahası, kitlesel travmalara maruz kalanların oluşturdukları yalıtılmış “topluluk bellekleri”, kimlikleri farklı travmalar ve hassasiyetler üzerine örülmüş öteki kimliklerden uzaklaşarak daha da içlerine kapanabilmektedirler.

“*Geçmişin geçmişte kalması*” ve “*geleceğin geri gelebilmesi*” için yaşanmış ağır/ciddi insan hakları ihlallerinin yol açtığı bireysel ve toplumsal travmanın etkilerinden arınmak, öncelikle travmaya maruz kalanların tekrar travmatize edilmeyecekleri bir güven ortamının oluşturulmasını, travmatik olayların girdabından kurtulmalarını ve saldırganla zihinsel uğraşlarını bitirebilmelerini sağlayacak süreçleri gerektirir.

Bu süreçlerin gerekliliklerinin gerçekleşebilmesi açısından, bir başka düzeyde esasları BM Genel Kurulunun 16 Aralık 2005 tarihli “*Uluslararası İnsan Hakları Hukukunun Ağır İhlallerinin ve Uluslararası İnsancıl Hukukun Ciddi İhlallerinin Mağdurlarının Çözüm ve Onarım Hakkına İlişkin Temel İlkeler ve Kılavuz İlkeler*” kararında⁵ yer verildikten sonra bugüne kadar sürekli geliştirilen ‘**hakikat arayışı**’, ‘**adaletin sağlanması**’, ‘**onarım**’ ve ‘**tekrarlanmama garantileri**’ unsurlarını içeren bütünlüklü programlar önem arz etmektedir.

Bu tür programlar, özel olarak 2011 yılında BM bünyesinde oluşturulan “*Hakikat, adalet, onarım ve bir daha tekrarlanmama garantisinin geliştirilmesi üzerine BM Özel Raportörü*”nün çalışmalarının da ortaya koyduğu gibi, ihlale maruz kalanların normlara dayalı olarak hak sahibi olduğu kabul edilerek **tanınmasının** ve norm ve değerlere karşılıklı bağlılık duygusundan gelişen **güvenin** teşvik edilmesine katkı sağlar⁶.

Bu programlar aynı zamanda, toplumsal uzlaşmaya katkıda bulunarak adil bir barış ortamının sağlanabilmesi için de hayati öneme sahiptir.

⁵ <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/basic-principles-and-guidelines-right-remedy-and-reparation>

⁶ Hakikat, adalet, onarım ve bir daha tekrarlanmama garantisinin geliştirilmesi üzerine BM Özel Raportörü – 09.08.2012 - <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g12/158/58/pdf/g1215858.pdf>

- **Öneri:**

Komisyon'un, ihlallere maruz kalanların merkezinde olduğu, katılımcı bir yaklaşımla 'hakikat arayışı', 'adaletin sağlanması', 'onarım' ve 'tekrarlanmama garantileri' gibi unsurları da içeren BM tarafından "Geçiş Dönemi Adaleti" olarak tanımlanan kapsamlı programların yaşam bulabilmesi için öncü rol üstlenmelidir.

6) Komisyon'un belirlediği çalışma usul ve esaslarında, toplantı ve karar yeter sayısının düzenlendiği 6.(1) maddesinde *"Kanun teklifi hazırlanmasına ilişkin kararlar üye tam sayısının beşte üç çoğunluğu ile alınır. Diğer hususlarda karar yeter sayısı toplantıya katılanların salt çoğunluğudur."* düzenlemesine yer verilmiştir.

Kimi pratik meselelerin çözümüne yönelik niceliksel bir yaklaşımın bir ifadesi olarak *"aritmetik bir dil"* belli ölçüde anlaşılabilir.

Oysa söz konusu olan, bölünmüş bir geçmişten yola çıkarak değer ve ilkelere dayalı ortak bir geleceğin inşası uğraşısıdır. Bu, aynı zamanda travmatik belleklerin ötesinde bir öteki ile toplumsal bir ortaklığı içeren "kolektif belleği" yeniden yazabilme uğraşısıdır. Dolayısıyla "kolektif bellek" yazımı aynı zamanda bir hakikat arayışıyla birlikte yürütülebilirse toplumsal uzlaşmanın yolunu açabilir. "Kolektif bellek" çalışmalarının ayırt edici özelliği, hakikat arayışı sürecinde yaşanan demokratik tartışma ve müzakerenin anlam ve gerekliliğidir.

Demokratik tartışma ve müzakere sürecinin ön koşulu, konuşmaya başlarken kendi pozisyonunun ilanından çok, bir başka düzeyde ortaklaşabilme olanağının sağlanabilmesi için kendi pozisyonundan çıkmaya hazır olunduğunun ilkesel olarak önceden kabul edilmesidir. Çünkü eğer sadece niceliksel bir oy hesabıyla değil de niteliksel bir anlaşma hedefleniyorsa, konuşmanın/müzakerenin çerçevesi ortak olmalıdır. İnsanlığın en büyük birikiminin kendisi, yani insan hakları değer ve ilkeleri, anlaşma hedefli her türlü kamusal müzakerenin hazır çerçevesidir.

Böylece, kamusal dile de azami özen göstererek, büyük bir sabırla adım adım ortaklaştırılmış bir gelecek doğrultusunda birlikte yürünebildiği ölçüde merkezinde ağır acıların bulunduğu bu ağır meselenin çözümü olanaklı olabilecektir.

Toplumsal barışı sağlama amacıyla kurulmuş bir müzakere ortamının, idari ya da sayısal güç aracılığıyla ikna süreçlerini dışta bırakan bir "uzlaşma"ya zorlanması, anti demokratik yöntemlerle demokratik çözümler bulunamayacağı bilgisiyle, bir insan hakları örgütü olarak TİHV için kabul edilemez bir yaklaşımdır.

- **Öneri:**

Komisyon, karar alma usulünü, gözden geçirerek, toplumsal barışı sağlama amacıyla kurulmuş bir müzakere ortamının doğasına uygun biçimde, sadece kanun teklifi hazırlanırken değil her konuda iknaya dayalı konsensüs yöntemi ile karar almak üzere yeniden düzenlemelidir.

Sonuç

Yukarıdaki tüm değerlendirme ve önerileri, başta Ortadoğu olmak üzere, dünyanın birçok bölgesinde insani kriz ve savaşların yaşandığı bir dönemde Türkiye'nin yakalamış olduğu 'barışı konuşmak' gibi bir fırsatı tarihsel ve toplumsal olarak iyi değerlendirilmesine katkı olması umudu ve dileği ile dile getirdik.

Ancak, yukarıda defaten vurguladığımız ve bir insan hakları örgütü olarak çok önemsedığımız bir hususu bir kez daha yinelemek istiyoruz: Üstlenmiş olduğu tarihsel sorumluluk ve işlevi yerine getirirken evrensel insan hakları değer ve ilkelerini asli referans olarak almaktan vaz geçmediği, toplumun çalışmalara sivil aktörler ve örgütler aracılığı ile aktif ve etkin katılımını sağlayabildiği, mahremiyet ve şeffaflık ilkesini esas aldığı ölçüde Komisyon'un başarıya ulaşma şansı artacaktır.

TİHV olarak 35 yıldır bu alanda sürdürmekte olduğumuz çalışmalar sonucu elde ettiğimiz tüm bilgi ve birikimi, talep edilmesi halinde paylaşmaya ve yukarıda sözünü ettiğimiz fırsatı iyi değerlendirmek amacıyla her türlü katkıyı yapmaya hazır olduğumuzu ifade etmek isteriz.

Saygılarımızla,

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VAKFI